

ACTIVITATEA LUI AUREL C. POPOVICI DE LA ELABORARE LA PROCESUL „REPLICII“

Nicolae Cordoș

Cu prilejul declanșării mișcării memorandiste și a acțiunilor studențimii din București și Iași, studențimea română din Transilvania simțea și ea nevoia de a-și strânge rândurile și de a-și face auzite vocile, pentru ca să acționeze într-un fron comun de luptă națională cu ceilalți reprezentanți ai poporului român, la „în plinirea unei datorințe față de poporul care ne-a născut”¹. Pe lângă contribuția tuturor studenților români la acțiunea de redactare și tipărire a *Replicii*, cum declara Aurel C. Popovici în 1893², tinerimea va încerca pentru început să ceară în această direcție și ajutorul unor membri ai Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria.

În acest sens la 15 iulie 1891 George Candrea și Ion Sârbu în numele junimii academice din Viena și Graz trimit o scrisoare lui Vasile Mangra, solicitându-i materiale cu privire la interzicerea înființării gimnaziilor românești și a drepturilor de asociere garantate prin lege, pentru a fi introduse în capitolele „menite a fi apoi legate într-un înreg și publicate imediat după răspunsul junimii academice maghiare”. Îi trimit și planul scrierii lor, cerând răspuns scris până la 20 septembrie st.n. 1891 pe adresa lui Aurel C. Popovici (Graz, Parkstrasse 7)³.

La 29 august 1891 Aurel C. Popovici scria din Graz lui Septimiu Albini tot în acest sens, comunicându-i că: „Cu replica noastră stăm bine. Dl Brote nu mi-a răspuns nimic. Dl. Diaconovici mereu mă chiamă la Sibiu iar eu nu pot veni; îmi scrie că dl Vichentie stăruiește să vin ca *verbalmente* să ne înțelegem. O să meargă și așa. Decât nu lucru. Lumea la care ne-am adresat (Coroian, Lucăci, Oncu, Brote, Gr. Maior de la Gazetă, dr. Isac), nici răspuns nu ne dau. Egal. Cei de dincolo ne asigură de toate cheltuielile și replica noastră va apărea, adică *trebuie* să apară”⁴.

Aurel C. Popovici îi solicita lui Albini să-i trimită sub formă de împrumut ca bibliografie pentru întocmirea de statistici, protocoalele unor arhidieceze ortodoxe și greco-catolice românești, ca și unele lucrări ungurești, rugându-l să publice în „Tribuna” luările de poziție ale presei maghiare și germane cu privire la memoriul maghiarilor. Îl informa că a tradus memoriul studenților maghiari pe care nu l-a trimis la Sibiu, ci „l-am trimis lui Lupulescu de la Ligă, să-l plaseze în mai multe ziare să mai facă curaj la oameni”⁵.

De altfel, la 27 februarie st.n. 1892 același Aurel C. Popovici îi solicita lui Septimiu Albini să vorbească cu Eugen Brote pentru a desmînji acuzația inexactă ce o aducea presa maghiară că studenții români ar fi fost însărcinați de către conducerea partidului cu redactarea memoriului către Tron⁶.

Frământările din cadrul partidului privind soarta *Memorandului* vor face ca în această perioadă elanul tinerimii studioase să nu fie apreciat cum se cuvine de generația vârstnică din mișcarea națională. Era ceva din ceea ce Aurel C. Popovici consemna la 1888 că tinerimea ar trebui să-și vadă de studii și nu de viața politică și probabil tocmai de aceea

documentele mișcării memorandiste tac în privința elaborării și tipăririi *Replicii*⁷. Nu același lucru îl va face însă presa românească din Transilvania⁸ și mai ales gruparea tribunistă de la Sibiu prin Septimiu Albini, ce și-a adus contribuția la elaborarea, traducerea și tipărirea *Replicii* și apoi Eugen Brote ca proprietar al *Institutului Tipografic* unde s-a tipărit prima ediție a *Replicii* (martie-iulie 1892)⁹.

De soarta *Replicii* și a lui Aurel C. Popovici se va interesa în schimb gruparea bănățenilor (Al. Mocioni - V. Babeș), care prin Cornel Diaconovici și Vincențiu Babeș stăruiau, cum am văzut mai sus, să aibă convorbiri directe la Sibiu.

La 21 decembrie 1891 Cornel Diaconovici, redactorul revistei „*Romänische Revue*“ și unul din secretarii Partidului Național Român, într-o scrisoare către președintele acestuia, Vincențiu Babeș, făcea considerații privitoare la persoana și activitatea lui Aurel C. Popovici, caracterizându-l astfel: că are însemnate cunoștințe și un bun condei; că este un jurnalist pasionat, ceea ce constituie una din primele condiții pentru a putea persevera în domeniul publicisticii; remarcă existența puținilor tineri care să fi citit și să fie instruiți din politică ca el; și-a făcut însă toată practica în cafenea; e în stare de a da cu capul și în perete pentru a se realiza, necunoscând limite, ceea ce neîndoiește ar provoca conflicte iminente. Cornel Diaconovici presupune că, dacă l-ar putea câștiga de partea lor pe Aurel C. Popovici, ar fi o forță de muncă valoroasă, fără însă a i se încredința sub nici un motiv conducerea ziarului (probabil viitorul ziar „*Dreptatea*“ de la Timișoara), până n-o să-și tocească coarnele în câțiva ani și să dobândească mai mult tact¹⁰.

În corespondența directă cu Vincențiu Babeș, din 30 ianuarie 1892, Aurel C. Popovici îi va comunica că a primit suma de 160 florini valută austriacă: „Junimea academică română vă transmite D-voastre și ilustrei familii Mocsonyi călduroase mulțumiri pentru sprijinul ce ați dat *Replicii*. Sfaturile cu care ne-ați onorat ne sunt prețioase și nu vom lipsi a le da cuvenita considerare“¹¹. Nu va pomeni însă nimic despre încercarea grupării de a-l angaja la noul ziar ce se proiecta, ceea ce-l face probabil pe Vincențiu Babeș să adnoteze pe această scrisoare la 3 februarie 1892 că a răspuns lui Aurel C. Popovici, întrebându-l dacă acceptă preluarea redactării lui¹².

Pregătirea tipăririi și răspândirii *Replicii* înaintarea *Memorandului* la Viena îl vor face pe Aurel C. Popovici să se alăture grupării tribuniste și celei a lui Ioan Rațiu, noul președinte al Partidului Național Român și să nu dea un răspuns favorabil propunerii lui Vincențiu Babeș.

Vincențiu Babeș, intuind calitățile lui Aurel C. Popovici, nu abandonează ideea de a-i încredința redacția noului ziar al românilor bănățeni, ce urma să ia locul „*Luminătorului*“. Astfel, la 6 decembrie 1892, Coriolan Brediceanu, caracterizându-l pe Aurel C. Popovici, vârul său primar, îi comunica lui Babeș că: „Azi nu mai poți vorbi cu el. Aud că a luat parte și la ultimul cortegiu triumfal al lui dr.L[ucaci] în București. Are simț curat, materialmente aranjat prin căsătorie și croiește politica română în Graz, fără nici o considerare la program, puteri, și dispune efectuarea. Om în genul modern. Din acestea poți vedea că precum n-am putut simpatiza de la început cu el, azi divergențele între noi au devenit tot mai mari, și așa nu pot spera ca el să primească la noi o redacție“¹³.

De altfel, în corespondența către Septimiu Albini, Aurel C. Popovici remarcă că tineretul din Banat simpatiza cu „*Tribuna*“ de la Sibiu, dorindu-i să devină un ziar menit a grupa pe lângă el toate elementele pozitive ale națiunii și că mulți bănățeni și-au pierdut încrederea în gruparea Al. Mocioni - V. Babeș („se surpă și se hulește dogma infailibilității Mocsonyi-babeșiste. Era și vremea!“)¹⁴. Explicabil de ce tineretul studios se va pune la dispoziția noului Comitet central al Partidului Național Român, plasându-se în aripa radicală a

mișcării naționale și dorind imediat înaintarea *Memorandului* la Viena. Iar un reprezentant al acestui tineret, Aurel C. Popovici, va fi ales între cei 25 de membri ai Comitetului central al Partidului Național Român la conferința națională din ianuarie 1892 care a hotărât înaintarea *Memorandului* la Tron¹⁵.

Aurel C. Popovici va fi prezent la ședința Comitetului central din 25-26 martie 1892 de la Sibiu, când se va stabili textul definitiv al *Memorandului*, timpul și modalitatea prezentării lui. În ziua de 26 martie 1892, după încheierea dezbaterii pe seama *Memorandului*, Aurel C. Popovici a pus în discuție în ce limbă să fie redactat documentul. Se gândea probabil și la limbile în care urma să fie tradusă *Replica*. Cum se știe, după discuții, la care au luat parte R. Patiția, D. Comșa, S. Albin, N. Cristea, D.P. Barciuanu, V. Lucaci și G. Manu, Comitetul central hotărăște ca *Memorandul* să fie redactat și pregătit spre prezentare împăratului Franz Joseph în limbile română, germană și maghiară¹⁶.

Va fi prezentat la Viena în mai-iunie 1892 cu delegația românilor transilvăneni pentru a înainta împăratului textul *Memorandului*, Aurel C. Popovici dovedindu-se a fi elementul cel mai dinamic privind încartiruirea românilor. Alături de Eugen Brode, Popovici va alerga pe la toate redacțiile ziarelor, remarcând mai târziu că acestora „le place, că accentuăm atât de mult federalismul”¹⁷ și căutând prietenii printre diferitele partide din Reichsrat-ul austriac¹⁸. La masa intimă a delegației memorandiste, înainte de a pleca spre casă, din localul studenților „Saxonia”, a vorbit în numele tineretului Lazăr Popovici, iar Aurel C. Popovici a toastat pentru dr. Ioan Rațiu, îndemnându-l pe Al. Vaida Voevod să profite de prezența slovacilor și a sârbilor și să vorbească în limba germană pentru solidaritatea acestor naționalități¹⁹.

După momentul Vienei, Aurel C. Popovici, își continuă activitatea legată de tipărirea și răspândirea *Replicii*, făcând în iulie 1892 o vizită lui Panaiot G. Cantilli, vicepreședinte al secției *Ligi culturale* de la Paris²⁰.

Încă din 1891 apare ideea convocării unui congres general al tuturor universitarilor români din Transilvania și Ungaria, care să constituie un prilej de afirmare al unității culturale române. După dezbateri confidențiale, această idee a fost amânată, deoarece ținerea congresului ar fi făcut imposibilă publicarea și distribuirea *Replicii* datorită măsurilor represive luate de guvernanți. Tocmai de aceea „Comitetul junimei acad. rom. din Transilvania și Ungaria pentru replica la contra-memoriul maghiar Viena-Graz” a lucrat cu mai mult tact, în tăcere și liniște “în mai multe părți, dar nu acolo unde se știe adresa din ziare”²¹.

Dorind să organizeze acest congres al junimii universitare sub egida unor asociații culturale cum ar fi adunarea generală a *Astrei* ce avea loc în fiecare an, se propune ca el să aibă loc în paralel cu aceasta, „fără convocator și scop publicat” în cursul lunii august 1892 la Blaj sau Arad²².

Aurel C. Popovici dorea ca acest congres, dacă nu se putea altfel, să fie organizat la Budapesta, “locul cel mai potrivit și mai apropiat de Viena, de apus”, scria el lui Septimiu Albin la 21 august 1892. Îl ruga pe Albin „ca să dăm lucrului importanță”, să se adreseze în acest sens lui George Morariu, președintele subcomitetului de la Budapesta (de asemenea lui Sabin Secula la Viena și dr. George Ilea la Cluj), care să lanseze convocarea unei conferințe a comitetului etc.²³.

Scriindu-le de altfel și el acestora, Aurel C. Popovici mărturisise din Graz că: „Eu prea puține pot face, sunt singur și nu știu unde-mi stă capul de lucru și de alergături [...]”²⁴. De altcum am un miros, că vor să-mi dea *gefurta*. Să mă expulzeze din Austria, ca Rusussöwar ce sunt. Pe mine. Austriac din creștet până în tălpi!... Așa-i, pe cel ce nu-l lași să crape nu te lasă să trăiești!”²⁵.

Proiectatul congres studențesc din motivele consemnate mai sus nu va avea loc, dar

activitatea lui Aurel C. Popovici nu va stagna. În toamna acestui an va face o vizită în Italia, Grigore T. Brătianu, președintele *Ligii culturale*, informându-l în prealabil pe ziaristul italian Roberto Fava de călătoria lui. Fava îi va răspunde la 18 septembrie 1892, bucurându-se de-al cunoaște pe Popovici și de a avea prilejul să discute cu el despre problema românească²⁶.

Aurel C. Popovici sosește în Italia și cu o scrisoare de recomandare de la V. A. Urechia către marchizul Beniamino Pandolfi, comunicându-i de aici lui Gr. T. Brătianu, din Roma la 23 septembrie 1892 printr-o carte poștală că: „E bine. Am făcut ispravă în Milano, Turin și Roma. Măne plec la Neapol și de acolo la Florența. Lumea plină de simpatii pentru noi. Raport detaliat mai târziu. Acum n-am timp; aici fiecare minută mă costă un leu. Trimiteți 200 ex. [din *Replică*] la Fava în Parma. Eu am 50 ex. pe care le împărtășc în persoană. Salutări Dipsi”²⁷. A doua zi îi va scrie lui Roberto Fava, informându-l probabil despre expedierea *Replicii* pe adresa lui și punând la cale tipărirea ediției a II-a în limba italiană la Parma, într-un tiraj de 1000 ex. în cursul anului 1893²⁸.

Reîntors la Graz, îi va trimite la 1 octombrie 1892 un mic raport lui Gr. T. Brătianu, comunicându-i că: „În fine am sosit din Italia. Am dat o raită prin Milano, Turin, Genua, Roma, Florența, Bologna, Venezia și Triest. Am fost la redacțiile tuturor ziarelor de frunte, am fost la persoane marcante (Palma, Brunialti etc.). Toată lumea ne iubește și ne-ar prețui și mai mult dacă în *Transilvania* am fi mai spornici în munca politică. Dl Moreta de la Secolo [î]mi zicea: Bine, Domnule, dacă-i așa cum spui dta, apoi *dovutte par la guerra!*. Cu articoli de gazete se poate câștiga atenția Romii dar nu lupta însăși. Toți mi-au promis, că vor: 1) discuta cestiunea română pe baza *Replicii*; 2) nu se vor lăsa amăgiți de apucăturile ungurești; 3) vor primi de la noi informațiuni și articoli”²⁹.

Îi informează în final despre zierele italiene care vor publica articole despre români, punându-l în gardă pe președinte: „Să nu uitați, că italienii au simpatii mari pentru unguri. A trebuit să-mi exploatez toată arta retorică, ca să-i uminez, să le dovedesc, că ungurii nu sunt decât ceea ce sunt: *i tedeschi vele Austria pe ge'italiani del Trento e di Trieste*“. Mărturisește că are foarte multe lucruri de împărtășit, încât nu știe de unde să înceapă, „dar nici nu voi să le pun pe hârtie ... Am să dau o fugă la București zilele acestea și o să ne înțelegem în grai viu mai lămurit”³⁰.

Spre sfârșitul anului 1892 Aurel C. Popovici se pregăte pentru examenele de doctorat, sperând să se vadă debarasat prin ianuarie 1893, cum declara el, „de fleacurile astea“. Activitatea din jurul tipăririi și răspândirii *Replicii*, ca și înrolarea lui politică în acțiunile Comitetului central al Partidului Național Român din Trasilvania și Ungaria, îl fac însă pe Popovici să nu-și poată încheia studiile universitare³¹.

Indignat de noile măsuri de deznăționalizare ale guvernanților unguri, în corespondența către Septimiu Albini de la sfârșitul anului 1892 și începutul celui următor, Aurel C. Popovici, dezvoltă un plan prin care să se organizeze pretutindeni mitinguri și demonstrații (vara, iarna, duminica, de sărbători) contra proiectelor de legi privind căsătoria civilă obligatorie, a matricolelor civile de stat și a altor „mijloace perfide de maghiarizare”³². Îndeamnă la sistematizarea acțiunilor, care să agite și să pregătească neconținut poporul pentru al doilea ciclu de adunări contra proiectului de colonizări, a egalizării salariilor învățătoresți și a uniformizării școlilor medii.

Esența acestor adunări politice, având ca exemplu cele din 1891 împotriva legii „azilelor de copii“, după Popovici, trebuia să lămurească și să lumineze poporul „în graiul său“. Organizatorii să nu se mulțumească cu un singur orator, iar la sfârșitul acestor acțiuni ei să elaboreze neapărat proteste fulminante sau rezoluții scrise care să fie expediate parlamentului și guvernului, pentru a simți „oligarhia din Pesta, că nu pe noi ne reprezintă“. Scria,

că organizarea a „numai câteva mii de asemenea meetinguri apoi să vezi cum se schimbă roata Ungariei“.

Aurel C. Popovici insistă în continuare pe însemnătatea și înființarea de reuniuni și asociații la români și la alte popoare, pentru treburile excelențe pe care le fac, indiferent de scopul lor. Trimite apoi două articole la „Tribuna“, „în cel dintâi pleda pe față pentru federalism pe baza *hotarelor naționale*“³³, rugându-l pe Septimiu Albini că, deoarece este scris pe baza *Replicii*, să-l publice³⁴.

În zilele de 9-10 ianuarie 1893 va avea loc la Viena o primă conferință a reprezentanților românilor, slovacilor și sârbilor, stabilindu-se aici un program comun de acțiune politică și o colaborare solidară a naționalităților din Ungaria. În delegația românilor, alături de dr. Ioan Rațiu și Eugen Brote, va fi prezent și Aurel C. Popovici, cunoscut promotor al acestei colaborări, după care va primi, se pare, din partea conducerii partidului dispoziția de a pleca în 28 ianuarie 1893 la Zagrab. Misiunea prevedea atragerea în alianța naționalităților din Ungaria și a croaților și pregătirea acestora pentru ca viitorul congres al naționalităților să poată avea loc în luna mai 1893, eventual la Zagreb, dacă orașele Sibiu sau București nu vor fi aprobate³⁵.

De acest program comun al naționalităților din Austro-Ungaria se leagă și ideea înființării unui ziar european al acestora redactat în limba germană, ce urma să fie editat la Viena. Deși acțiunea era foarte importantă în realizarea alianței naționalităților, se pare că ea a rămas în stadiul de proiect³⁶.

Înființarea unui nou ziar (deși izvoarele sunt cam lapidare) o urmărea încă din 1892 și *Liga culturală*. Nemulțumit de acțiunea „*Tribunei*“, după mărturisirea lui Cezar Colescu-Vartic către Septimiu Albini, Ion Lupulescu dorea să editeze acest ziar la Brașov pentru a nimici „*Gazeta Transilvaniei*“ și a „fanatiza poporul contra ungarilor“, sperând să scoată acest ziar cu Aurel C. Popovici³⁷. În scrisoarea din 1 februarie 1893 către George Moroianu, Ion Lupulescu îi mărturisea acestuia că: „Ziarul lui Popovici se face. Atât îți spun deocamdată. Peste tot ar fi bine. Vorba e numai că avem puțini bani“³⁸. Moartea prematură însă a președintelui *Ligii culturale*, Grigore T. Brătianu, la 26 februarie 1893, deplânsă de Aurel C. Popovici se pare că a amânat această intenție: „Ei, cine va lua locul neuitatului nostru Brătianu? - scria el din Graz probabil aceluiasi Ion Lupulescu - Unde mai găsești un asemenea om? Dacă nu va fi lăsat vreun testament în favorul Ligii apoi îmi pare, că ziarul junei generații n-o să apară cu una cu două“³⁹.

De abia între anii 1896-1900 societatea va reuși să editeze un organ săptămânal cu titlul „*Liga română*“, iar un grup de intelectuali vor tipări un cotidian național independent „*România Jună*“ (1899-1900) ce purta denumirea societății studențești cu același nume, înființată la Viena în 1871, redactor pentru partea politică fiind Aurel C. Popovici⁴⁰.

După cum se cunoaște, ca urmare a acțiunii memorandiste, la 13 mai 1893 autoritățile ungarești vor extinde urmărirea penală asupra întregului Comitet central al Partidului Național Român⁴¹. În această situație, Aurel C. Popovici împreună cu grupul de studenți de la Viena (L. Popovici, L. Tilea, I. Maniu, Al. Vaida Voevod, N. Comșa, C. Tătaru, P. Dan și G.I. Anca), îi vor propune la 13/25 mai 1893 lui Ion Lupulescu de la *Liga culturală* organizarea unor manifestații și demonstrații impozante cu prilejul procesului memorndist de la Cluj. Ei considerau că sprijinul material al *Ligii culturale* pentru: tipărirea și răspândirea unor manifeste de protest contra abuzurilor; prezența la Cluj în număr cât mai mare a studenților români de la toate universitățile; prezența a zeci și sute de români din România și a altor cetățeni etc; ca și prezența reprezentanților tuturor secțiilor *Ligii culturale* ar produce o „manifestație teribilă“⁴².

Într-o corespondență nedatată, din iunie 1893, Aurel C. Popovici se adresează iarăși

Ligii culturale; el consemnează că „toată mișcarea n-are nici un Dzeu dacă va fi înăbușită prin tăcerea infamă a presii germane”. Îndeamnă pe conducătorii *Ligii culturale* să-i convingă pe corespondenții din București ai ziarelor germane că românii nu sunt antisemiți, dar că purtarea presei germane („ovreiești”) și continuarea cu tactica lor ostilă de până atunci „a mănât și mână mișcarea noastră în apele antisemiților din Viena”. Solicita ca *Liga culturală* să îndemne lumea spre Sibiu la Conferința națională a partidului, ce „ar fi un lucru teribil în situația actuală”, când „oamenii însă sunt foarte slabi și fricoși”, afirmând că nu li se poate întâmpla nimic. Încheie această corespondență sosită la *Liga culturală* în 16 iunie 1893 cu îndemnul ca presa din capitală să-l „someze pe Carol a interveni la Berlin, arătând primejdia ce cuprinde prigonirea ungurească pentru pace generală”,⁴³.

Membru al Comitetului central al Partidului Național Român, Aurel C. Popovici va fi prezent și la Conferința națională a partidului din 11/23-12/24 iulie 1893 de la Sibiu. Aici va fi ales în biroul de lucru (11/23 iulie) ca notar al conferinței alături de Constantin Lucaci, Ștefan Petrovici, Demetriu Ciuta, Ștefan Cicio Pop și Silviu Moldovan. Va avea deplina satisfacție că în raportul Comitetului central al partidului, prezentat de secretarul Dimitrie Comșa, în pasajul ce se referea la publicarea și răspândirea *Memorandului din 1892*, care a „contribuit în mod însemnat la orientarea opiniei publice de la noi”, să înregistreze aprecierea și constatarea că: „În această direcție am fost sprijiniți și ajutați de brava tinerime universitară română, care în *Replica* sa către studenții universitari maghiari a cuprins o mulțime de acte și dovezi publice pentru urmărirea și apăsarea neamului românesc din Ungaria și Transilvania”⁴⁴.

Primește delegația slovacilor cu un toast româno-german, ca și pe cea a tineretului român care cu atâta dragoste și-a oferit partea de muncă în susținerea problemei naționale. Vorbește la prânzul comun în numele tinerimii universitare din Austro-Ungaria, asemănând epocile dezvoltării noastre istorice cu cele patru a totimpuri: „Iarna a trecut. Solii primăverii - rândunelele se arată. Acești soli sunt frații și delegațiunile din România”⁴⁵.

În 12/24 iulie 1893 Aurel C. Popovici va prezenta Conferinței o mulțime de telegrame de aderență sosite din toate colțurile locuite de români, primite de participanți cu entuziasm și strigăte de „să trăiască”, ceea ce însemna că românii încuviințau pașii și procedura înaintării *Memorandului din 1892* ca și deplina activitate a Comitetului central⁴⁶.

În fața amplelor manifestații de solidaritate din țară și străinătate generate de *Memorand* și *Replică*, autoritățile ungurești le vor intenta, după cum se știe, lui Aurel C. Popovici, Eugen Brote și Nicolae Roman procesul din 30 august 1893 de la Cluj⁴⁷. Prezentarea lui pe baza cercetării documentelor instanțelor de judecată urmează să facă obiectul unei alte lucrări.

NOTE

1. „Gazeta Transilvaniei”, nr.220 din 4/16 octombrie 1891; Vezi scrisoarea și articolul *O cestiune momentuoasă* a celor 18 studenți români din Cluj din 5/17 ianuarie 1892, semnate printre alții de Pompiliu Dan, Alexandru Bohățel, Zosim Chirtop și Iuliu Maniu (cf. „Tribuna”, 1892, nr.29-30).
2. „Tribuna”, nr.185 din 21 august/2 septembrie 1893.
3. E. Gluck-N. Roșu, *Arad și mișcarea memorandistă*, vol. IV, Arad, 1978, p.100-101.
4. Biblioteca Academiei Române București, mss.S ³⁹⁽¹⁾CCVII (mai departe B.A.R.).
5. Ibidem.
6. Idem, mss. S ³⁹⁽⁶⁾CCVII.
7. Ș. Polverejan-N. Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj, 1973; B.A.R., mss. S ^{39(1,4)}CCVII.

8. Spre exemplu, "Gazeta Transilvaniei", nr.188 din 25 august/6 septembrie 1891 salută cu bucurie ideea studenților români din Transilvania și Ungaria care studiază la diferitele universități din monarhia austro-ungară, de a răspunde la întâmpinarea tendențioasă a studenților maghiari, cu scopul de „a continua lupta pentru constatarea adevărului asupra stării poporului român sub ocârmuirea ungurească”. Fiind vorba de o dispută între tinerimea studențească, redacția ziarului afirmă că nimeni nu poate fi mai competent a răspunde, decât însuși tineretul român care a crescut în condițiile în care se află poporul român. În final, ziarul recomandă ca inițiativa pentru replică a studenților de la Viena și Graz să fie preluată de o înțelegere solidară a tuturor studenților români din imperiu, care într-o conferință generală să stabilească modul de colaborare în această acțiune.
9. N. Cordoș, *Din istoricul elaborării și tipăririi „Replici”*, în „Acta Musei Napocensis”, XX(1983), p.187-212.
10. Ș. Polverejan-N. Cordoș, *op. cit.*, p.186-187; *Correspondența lui Vincențiu Babeș*, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, p.91-94.
11. Va semna corespondența pentru prima dată cu titlatura de dr. (doctor).
12. *Correspondența lui Vincențiu Babeș*, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, p.199-200.
13. *Idem*, p.51-52 (Lugoj, 6 decembrie 1892).
14. B.A.R., mss. S ³⁹⁽¹¹⁾ CCVII (Graz, 28 ianuarie 1893).
15. T.V. Păcășian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. VII, Sibiu, 1913, p.504; I. Maniu, *Aurel C. Popovici*, în „Convorbiri literare”, ianuarie-aprilie 1927, p.135-137.
16. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca, nr. inv. M.2205.
17. Aurel C. Popovici va realiza de altfel strânse legături cu ziaristul social-creștin Schreiber de la „Deutsches Volksblatt” din Viena, sincer susținător al cauzei românilor transilvăneni (cf. B.A.R., mss. S ³⁹⁽⁹⁾ CCVII ; Al Vaida Voievod, *Memorii*, vol. I, Cluj-Napoca, 1994).
18. V. Netea, *Istoria memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p.152-157; Al. Vaida Voievod, *Martiriul memorandist*, în „Gazeta juridică a Transilvaniei”, nr.5-10 din 30 octombrie 1944, p.269-271.
19. Al. Vaida Voievod, *Memorii*, vol. I, Cluj-Napoca, 1994, p.70; *Idem*, *Martiriul memorandist*, p.273-274.
20. *Correspondența lui George Moroianu (1891-1920)*, vol.I, Cluj-Napoca, 1981, p.58.
21. *Idem*, p.191-196.
22. *Idem*, p.58, 191-196; V. Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale în perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, 1978, p.40.
23. B.A.R., mss. S ³⁹⁽⁹⁾ CCVII .
24. Așa se explică de ce, în sprijinul activității subcomitetului de la Graz, Aurel C. Popovici și Corneliu Nyeș solicitau la 1 iunie 1892 de la *Liga culturală* sprijinul lui Ion Lupulescu, care știa limba germană și cunoștea toate fazele mișcării naționale românești de până atunci și s-ar fi potrivit mai bine misiunii de propagandă în occident (B.A.R., mss.A. 2185a, f.407).
25. B.A.R., mss. S ³⁹⁽⁹⁾ CCVII .
26. D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandului*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, IX (1943-1944), Sibiu, 1944, p.14-18, 111-124; B.A.R. mss.A.2185b.
27. B.A.R., mss.A.2185b, f.290; M.C. Gheorghiu, *Momentul Aurel C. Popovici în istoria și cultura românească*, în „Mitropolia Banatului”, 1986, nr.1, p.52-53.
28. D. Braharu, *op. cit.*; N. Cordoș, *op. cit.*, p.197.
29. B.A.R., mss.A.2185b, f.269,278.
30. *Ibidem*.
31. *Idem*, mss.S ³⁹⁽¹⁰⁾ CCVII .
32. O asemenea acțiune era prevăzută și în proiectul de program al românilor, slovacilor și sârbilor întruniți în prima consfătuire a naționalităților din 9-10 ianuarie 1893 la Viena (cf. *Correspondența lui George Moroianu (1891-1920)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1981, p.125).
33. Nu putem preciza dacă aceste articole au fost publicate, deoarece în paginile ziarului, probabil pentru securitatea autorului, nu mai întâlnim semnătura, nici sub formă de pseudonim a lui Aurel

- C. Popovici. Remarcăm un singur articol nesemnlat, cu titlul, *Autonomia Ardealului*, în „Tribuna“, nr.283 din 18/30 decembrie 1892.
34. B.A.R., mss. S ³⁹⁽¹⁰⁻¹²⁾ ~~CCVII~~ (Graz, decembrie 1892, 28 ianuarie 1893; 13 martie 1893).
35. L. Boia, Eugen Brote (1850-1912), București, 1974 p.94; *Corespondența lui George Moroianu (1891-1920)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1981, p.125; B.A.R. mss. S ³⁹⁽¹⁰⁻¹¹⁾ ~~CCVII~~.
36. *Corespondența lui George Moroianu (1891-1920)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1981, p.125; N.Cordoș, *Memorandiștii și problema emigrării politice*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, Historia, 1994, nr.1-2, p.150.
37. B.A.R., mss S ³¹⁽¹⁾ ~~CCVII~~ (Corespondență Cezar Colescu-Vartic către Septimiu Albini, București, 10/22 septembrie 1892). Documentele *Ligii culturale* consemnează că în ședința conducerii executive din 21 ianuarie 1893, pentru scopuri ziaristice i s-au aprobat lui Aurel C. Popovici suma de 200 lei (cf. B.A.R., mss. A.2185d, f.40).
38. *Corespondența lui George Moroianu (1891-1920)*, vol.I, Cluj-Napoca, 1981, p.127.
39. B.A.R., mss. A.2185d și f. f.211, 219 (sosită la București în 24 martie 1893).
40. *Dicționar al presei literare românești (1790-1982)*, București, 1987, p.293.
41. I.P.P.[app], *Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date*, vol.I, Cluj, 1933, p.50-53.
42. Ș. Polverejan-N. Cordoș, *op. cit.*, p.213-215.
43. B.A.R., mss. A.2185c, f.269-270.
44. T.V. Păcățian, *op. cit.*, p.561-568.
45. „Tribuna“, nr.154 din 14/26 iulie 1893.
46. A. Caciora, N. Roșuț, M. Timbus, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, vol.II, Arad, 1980, p.91-96; „Tribuna“, nr.154 din 14/26 iulie 1893.
47. C. Bardoși, *Mormântul din Geneva*, în „Țara Bârsei“, I(1929), nr.3, p.277-290; I. Maior, *Memorandul filosofia politico-istorică a petiționalismului românesc*, Cluj, 1992, p.211-228; C. Sigmirean, *Studenții și afirmarea europeană a problemei naționale*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, Historia, 1994, nr.1-2, p.176.

AUREL C. POPOVICI'S
ACTIVITY AND REPLY'S ACTION AT LAW
(Abstract)

Based on publish and unpublsh documents we present the activity of the politicalman Aurel C. Popovici between 1891-1893, his contribution to the statement named *Reply* and the action at law of this statement.

There was an attempt of coloboration between the authors of *Memorandum* and *Reply* and A.C. Popovici was an active person in the national fight of the Romanians Austro-Hungary. We underline Popovici's activity like membership of the Romanian National Party and his contribution to the agree between nationalities from the monarchy.

In the same time we present attempt of the group Al. Mocioni-V. Babeș to win A.C. Popovici on its side in order to publish a new newspaper in Banat.